

Importanța raționalității în comportamentul economic

Considerații weberiene privind sistemul de tip capitalist¹

Alin Aursulesei²

Rezumat:

Lucrarea de față își propune să ofere o viziune de ansamblu asupra importanței raționalității în comportamentul economic, plecând de la contribuțiile teoretice ale lui Max Weber și Immanuel Wallerstein. Pentru a explicita acest lucru, materialul debutează cu clarificarea conceptului central de raționalitate din perspectivă weberiană. De asemenea, vom introduce conceptul de acțiune socială pentru a lămuri două noțiuni esențiale în relație cu aceeași componentă a raționalității: raționalitatea formală și raționalitatea substanțială. Astfel, vom argumenta că, în funcție de componenta raționalității, putem identifica tipuri speciale de acțiune economică într-o societate. Un alt pilon teoretic al lucrării este teoria lui Immanuel Wallerstein care privește lumea în termenii unui sistem mondial modern, împărțită în centre, semiperiferii și periferii. Însă, teoria o vom aborda tot prin lentila raționalității de sorginte weberiană, axându-ne pe tipurile de ordine și logică social-economică. Lucrarea de față argumentează faptul că centrul sistemului mondial modern va căuta întotdeauna, pentru a-și menține poziția de centru, impunerea tipului său specific de raționalitate în afara cadrelor societale, mai exact în societățile (semi)periferice. Iar tocmai această impunere structurală generează efecte de cele mai multe ori nocive în parcursul dezvoltării (semi)periferiei. Pentru a sublinia trei dintre consecințele transferului de raționalitate dinspre centru înspre (semi)periferie vom utiliza teorii și argumente ce aparțin unor autori precum Gunder Frank (primul care introduce conceptul de dezvoltare a subdezvoltării), Samir Amin (ce își aduce contribuția prin teoria schimbului inegal), Herbert Marcuse (teoria nevoilor false) și J. Baudrillard (teoria consumului de semne).

Cuvinte cheie: raționalitate, acțiune socială, sistem mondial modern, dezvoltarea subdezvoltării, schimb inegal.

Abstract:

The aim of this material is to provide an overview of the importance of rationality in the economic behavior, based on theoretical contributions of Max Weber and Immanuel Wallerstein. To explain this, the material begins by clarifying the central concept of rationality from the Weberian perspective. Also, this material introduce the concept of social action to clarify two basic concepts that are in relation to the same component of rationality: formal rationality and substantial rationality. Thus, we argue that, depending on the type of rationality, we can identify specific types of economic action in a society. Another pillar of this material is Immanuel Wallerstein's theory in which the world in terms of a modern world system is divided into centers, semiperipheries and peripheries. This theory is supposed to watch everything through the lens of the original Weberian rationality, focusing on the types of logic and socio-economic order. This material argues that the center of the modern world system will always seek to maintain the center position, imposing its type of specific rationality on the societies that are considered (semi)peripheral. This imposing rationality generate structural effects often harmful during the development of (semi)periphery. In order to highlight those three implications of the transfer of rationality from the center to (semi)periphery, this material will use theories and arguments that belong to authors such as Gunder Frank (first to introduce the concept of development of underdevelopment), Samir Amin (who contributes the theory of unequal exchange), Herbert Marcuse (theory of false needs) and J. Baudrillard (theory of consumption letters).

Tags: rationality, social action, modern world system, the development of underdevelopment, unequal exchange.

¹ The importance of rationality in the economic behavior. Weberian considerations about the capitalist system. Articol prezentat în cadrul celei de-a XIII-a ediții a Simpozionului Internațional „Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII-XX)”, desfășurată la Oradea în perioada 21-23 octombrie 2016.

² alin.aursulesei@gmail.com

Definiții de lucru. Raționalitatea.

Conceptul central al prezentei lucrări este, după cum am afirmat deja, cel de raționalitate. Cu toate că la nivel teoretic nu există o definiție general convenită a conceptului, putem opera cu următoarea clarificare: raționalitatea reprezintă „capacitatea de a face distincția dintre scopuri și mijloace” (Baltasiu, 2007, p. 312).

În volumul *Economie și societate*, raționalitatea apare ca una din temele majore și recurente discutate și teoretizate de sociologul german. Weber reprezintă unul din puținii gânditori din domeniul științelor sociale ce încearcă nu doar definirea raționalității, ci și realizarea unei tipologii ce se poate transforma într-un instrument de lucru. Cu toate acestea, lipsa de claritate ce învăluie analizele weberiene în privința raționalității este observată de mai mulți gânditori care încearcă să realizeze sinteze ale chestiunii (a se vedea Stephen Kalberg, *Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History*, The American Journal of Sociology, Vol. 85, No. 5 (Mar., 1980), pp. 1145-1179).

Revenind la tipologia raționalității, Weber argumentează existența a patru tipuri ce devin parte componentă a proceselor de raționalizare pe toate palierele societale și/sau procesele civilizationale, cu impact direct asupra tipologiei actorului social: *raționalitatea practică*, *raționalitatea teoretică*, *raționalitatea substanțială* și *raționalitate formală*. Dintre aceste categorii, vom opera în următoarele secțiuni cu două dintre ele: *raționalitatea substanțială* și *raționalitate formală*.

„Acțiunile formal raționale sunt subsumate acțiunii economice și se referă la gradul de extindere al calculabilității în procesul economic” (Baltasiu, 2007, p. 317). Astfel, când facem referire la **acțiunile sociale orientate formal-rațional**, avem în vedere în special acțiunile economice. Ele sunt specifice unor actori sociali precum instituțiile deoarece acestea și-au dezvoltat un proces laborios de calculabilitate a fiecărei acțiuni orientată economic, cu scopul de a-și atinge obiectivele propuse.

„Acțiunile substanțiale se referă la principiile efective după care actorii acționează” (Baltasiu, 2007, p. 317). **Raționalitatea substanțială** trimite la organicitatea raționalității, la aspectul ei comunitar și se referă la toate acțiunile întreprinse de un individ sau un grup de indivizi în conformitate cu un set de valori și norme care nu sunt impuse de nici o altă autoritate exterioară. Acestea [valorile și/sau normele] sunt adoptate în mod organic de către individ sau de grupul din care face parte. Specific acestui tip de raționalitate este faptul că orientarea acțiunii depășește cadrele raționalității formale și se face în funcție de un set foarte clar de principii ce izvorăsc din „zona profundă a acțiunii omenești, ... așa-numitele scopuri ultime, de esență etică, religioasă sau de altă natură (Weber, vol.I, p. 85 *apud* idem).

Astfel, ajungem la un tip special de **tensiune la nivelul indivizilor sau comunităților, ce poate surveni în urma ciocnirii a celor două tipuri de raționalități, cea substanțială și cea formală**: „Raționalitatea generală a sistemului poate intra oricând în contradicție cu scopurile indivizilor. Ruptura dintre cele două raționalități generează *nevroze*. Sistemul capitalist, ca ansamblu, încă nu este prea serios afectat de această problemă, datorită rolului predominant pe care îl mai are încă raționalitatea instrumentală – p. 318, (economică) la nivelul întreprinderii occidentale. Problemele se manifestă vizibil, deocamdată, la nivelul actorilor individuali” (Baltasiu, 2007, pp. 317-318). Câteva din efectele unei astfel de ciocniri a raționalităților va fi discutată mai pe larg în secțiunea „Consecințe ale dezvoltării subdezvoltării”.

Definiții de lucru. Sistemul capitalist și raționalitatea.

Capitalismul este, mai întâi de toate, un tip special de ordine politico-economică și logică social-culturală apărut la mijlocul secolului XVI. Trăsătura sa definitorie este că reprezintă o *specie a acțiunii economice orientată întotdeauna spre profit* (Baltasiu, 2007, p. 306).

De interes pentru lucrarea de față este **natura acestei orientări înspre profit prin raportare la conceptul de raționalitate**, pentru că **urmărirea profitului nu este în mod necesar o acțiune rațională** (Baltasiu, 2007, p. 311).

Max Weber propune o tipologie a capitalismului în funcție nivelul de raționalitate aplicat, mai exact de tipul de orientare către obținerea de profit: **capitalismul modern** (de tip civilizator, specific lumii occidentale) și **capitalismul politic** (numit și „*de pradă*” din pricina manierei în care „consumă” societatea în care pătrunde, de regulă de tip periferial). În ceea ce privește **capitalismul modern**, acesta **posedă o raționalitate avansată** „care se referă la fundamentarea actului economic pe planificarea (calculabilitatea) cât mai riguroasă” (ibidem). Pe de cealaltă parte, **capitalismul politic conține o „doză ridicată de iraționalitate ... în raport cu mecanismele de piață”** (Baltasiu, 2007, p. 310). Mai precis, dintre „toate tipurile de capitalism doar cel modern este considerat de Weber rațional din punct de vedere economic, ceea ce este tot una cu a spune că orientarea spre profit nu generează obligatoriu raționalitate” (idem, p. 308).

Din punct de vedere al contextului, **capitalismul modern** axat pe o raționalitate coerentă, clară, avansată **este identificat „[d]oar în lumea occidentală [unde] există întreprinderi capitaliste organizate rațional, ce posedă capital fix, muncă liberă [salarizată], specializarea rațională și combinarea funcțiilor, [doar acolo] întâlnim distribuirea funcțiilor productive pe baza întreprinderilor capitaliste, relaționate într-o economie de piață.”** (Weber, vol.I, p. 165, s.n. *apud* Baltasiu, 2007, p. 310). Acesta **s-a „dezvoltat începând cu secolul al XVI-lea pe baza unui proces unic care a început ca raționalitate de valoare (etica protestantă) și s-a metamorfozat într-o puternică raționalitate instrumentală”** (Weber, vol.I, p. 479 *apud* idem, p. 309).

Pe de cealaltă parte, capitalismul politic reprezintă „o formă slab raționalizată de capitalism, care are chiar accente prădalnice în raport cu societatea” (Baltasiu, 2007, p. 309) în care pătrunde. Capitalismul politic este specific (semi)periferiei sistemului mondial modern și apare în situațiile în care se pot identifica „prelevări prădalnice coordonate dinspre sfera politicului ... afaceri garantate politic în situații de dominație prin forță ... tranzacții neobișnuite cu structuri politice” (Weber, vol.I, p.165 *apud ibidem*).

Sistemul mondial modern.

Teoria sistemului mondial modern aparține lui Immanuel Wallerstein și este cel de-al doilea pilon teoretic al acestei lucrări, după contribuțiile lui Max Weber amintite mai sus. Sistemul mondial modern reprezintă, prin maniera sa de dezvoltarea de-a lungul timpului, un exemplu concret de manifestare al acțiunilor formal raționale, pe de-o parte, și al celor substanțiale, pe cealaltă parte. Mai jos vom prezenta pe scurt contribuția teoretică a lui Wallerstein pentru ca mai apoi să o conexăm cum teoria raționalității de la Weber.

Wallerstein arată că lumea poate fi gândită în termenii unui sistem economic mondial, ce își găsește originea în secolul al XVI-lea. În comparație cu formele anterioare de organizare a lumii (imperiile), sistemul mondial, la nivel ideatic, se situează deasupra practicilor de redistribuire a veniturilor dinspre periferie spre centrul politic, mai exact practică un tip special și avansat de distribuție rațională a muncii (în raport cu interesul centrului). Mai mult, Wallerstein teoretizează tipurile de societăți ce compun sistemul mondial: centre, semiperiferii și periferii.

„**Centrul** sistemului posedă cele mai înalte tehnologii și salarii, are forța bancară dominantă, **semiperiferia** constă din societăți decăzute din condiția de centru sau candidate la poziția dominantă, având o putere tehnologică și o piață internă semnificativă, însă insuficient dezvoltată pentru a hotărî asupra principalelor tendințe politice și economice, iar **periferiile** compun societățile salarizate, unde munca este constant subremunerată și supraexploată, unde activitățile de export, oricât de dezvoltate, nu produc dezvoltare și unde activitățile sociale sunt puternic dependente de un sector exportator monocolor, dimpreună cu o viață politică agitată și controlată de diverse grupuscule și cliți” (Baltasiu, 2003, p.217).

Conform acestor definiții sintetizate, putem înțelege că tendința centrului/metropolei este de a-și consolida sau, mai mult, extinde zona de influență în scopul menținerii poziției de centru. Astfel, logica sistemului mondial modern implică relații de subordonare între centru și (semi)periferie, de pe urma cărora cel dintâi are de câștigat. Între aceste relații de subordonare ne referim inclusiv la raționalitatea acțiunilor economice, ce suferă un transfer dinspre centru înspre periferie.

Reamintim faptul că raționalitatea este caracterizată prin calculabilitatea raportului dintre scopuri și mijloace (Baltasiu, 2007, p. 312). Pentru ca acest raport să fie ușor de gestionat, finalitatea acțiunilor economice ale centrului în cadrul sistemului mondial modern este dată de maximizarea profiturilor concomitent cu consolidarea poziției de centru. Astfel, metropola va căuta să declanșeze o serie de acțiuni economice în cadrul (semi)periferiei care nu vor genera mecanisme proprii de dezvoltare în afara centrului. În acest fel, se declanșează și întreține un sistem prin care se creează o dependență tot mai puternică a (semi)periferiei față de centru. Din punct de vedere al raționalității, putem afirma, astfel, că (semi)periferia nu funcționează după propriul său tipar al raționalității ci i se impune din exterior raționalitatea centrului (logica sistemului mondial modern).

Un exemplu de acțiune economică în cadrul sistemului capitalist reprezintă investiția centrului (privatizări, concesiuni, deschideri de afaceri, etc.) în cadrul societăților (semi)periferice cu scopul de a genera un profit ce depășește capitalul investit inițial. La prima vedere, o asemenea investiție poate genera o ridicare a *nivelului de trai* prin creșterea numărului de locuri de muncă sau creșterea salariului într-un domeniu particular de activitate. Însă, aici se impune să facem câteva observații de fond.

În primul rând, scala salariilor la nivelul sistemului mondial modern reflectă același raport de subordonare între centru (care posedă cele mai înalte salarii) și (semi)periferie (care posedă salariile slab remunerate). Reamintim că logica sistemului mondial modern și tipul de raționalitate practicat de centru în cadrul acestuia sunt orientate către maximizarea profiturilor și păstrarea statutului. Altfel spus, orice investiție a centrului în societăți (semi)periferiale va menține acest raport de inegalitate din punct de vedere al prețului muncii pentru că însăși rațiunea de a exista a centrului depinde de existența unor societăți periferiale subordonate de pe urma cărora să câștige.

În al doilea rând, există din punct de vedere economic o diferență semnificativă între nivelul de trai și calitatea vieții, care nu se îmbunătățesc prin creșterea PIB-ului. Mai exact, există o diferență majoră între PIB (Produs Intern Brut) și PNB (Produs Național Brut). PIB-ul măsoară valoarea bunurilor și serviciilor produse pe teritoriul unei țări, însă profitul realizat în urma acestora este redirecționat către țara de origine a acționarilor. PNB face referire la totalitatea bunurilor și serviciilor produse pe teritoriul unei țări de către producătorii/acționarii autohtoni. Altfel spus, PNB reflectă cu adevărat starea economică a unei țări deoarece măsoară toate veniturile care sunt produse și rămân în economia națională (din aceste venituri o parte se

întorc la bugetul de stat, venituri care mai apoi se regăsesc în salarii, pensii, infrastructură, apărare, comerț etc.). Din acest punct de vedere, orice acțiune economică a centrului în cadrul societăților (semi)periferiale va duce la creșterea PIB-ului (implicit a veniturilor ce se întorc la centrul sistemului mondial modern) și nu la creșterea PNB-ului (implicit la slăbirea sistemului economic al (semi)periferiei).

Consecințe ale transferului de raționalitate dinspre centru spre (semi)periferie.

Reamintim că transferul de raționalitate face referire la aplicarea raționalității centrului în societățile (semi)periferice din cadrul sistemului mondial modern. În cele ce urmează vom preciza câteva dintre consecințele acestui proces.

Prima consecință este evidențiată de Samir Amin prin **teoria schimbului inegal** dintre centrul sistemului mondial modern și (semi)periferie, care antrenează acutizarea proceselor de periferializare a societăților subdezvoltate.

Cea de-a doua consecință face referire la conceptul de **dezvoltare a subdezvoltării** enunțat de A.G. Frank, prin care înțelegem că, în cadrul sistemului mondial modern, surplusul economic este extras de metropolă spre beneficiul său, iar periferia nu are de ales decât să se subordoneze față de centrul sistemului care își impune tipul de raționalitate.

În final, cea de-a treia consecință a transferului de raționalitate face referire la **teoria nevoilor false** a lui H. Marcuse și a **consumului de semne** a lui Baudrillard. Prima precizează că interesele (semi)periferiilor sunt subordonate cele ale centrului prin inducerea la nivel individual a unor nevoi false (care devin, în timp, nevoi reale prin satisfacerea acestora). Cea de-a doua teorie marchează schimbarea semnificațiilor atașate „lucrurilor” dinspre utilitatea lor socială înspre un comportament de înfățișare (preluarea prin consum a unei forme exterioare fără conținutul său original de către actorii sociali).

Teoria schimbului inegal.

După cum am amintit mai sus, centrul sistemului mondial posedă o raționalitate ce domină restul societăților din cadrul sistemului, ceea ce îi permite să controleze mijloacele necesare îndeplinirii propriilor obiective. Prin acest tip special de control (căruia i se asociază și un tip special de raționalitate, cea de tip formal) are loc, de fapt, un schimb între centrul sistemului și (semi)periferie. Acest proces de schimb din interiorul sistemului mondial modern a fost analizat de Samir Amin (precum și de Mihail Manoilescu în spațiul românesc) prin intermediul teoriei **schimbului inegal**.

„Analiza schimbului dintre societățile avansate și cele subdezvoltate ne conduce către observația că schimbul este inegal ori de câte ori munca cu aceeași productivitate este recompensată la o rată mai mică în periferie” (Amin, S. 1976, pp.148-149).

Conform acestei teorii, centrul „beneficiază” de o serie întreagă de avantaje de pe urma schimbului realizat cu semiperiferia și periferia. În acest sens, înțelegem că schimbul este inegal din pricina puterilor diferite ale actorilor ce alcătuiesc sistemul mondial modern. Chiar dacă schimbul este unul rațional, acesta este rațional *în raport* cu interesele centrului, deci *inegal*. Iar inegalitatea se exprimă prin trei mari componente: „Inegalitatea schimbului se referă la cantitățile de muncă valorizate diferit. Ceea ce conferă valoare muncii este productivitatea muncii, deci conținutul tehnologic. ... O altă componentă importantă a schimbului inegal este scala salariilor. La muncă egală periferia remunerează prost, munca este salarizată. Investițiile străine directe exploatează tocmai scala inegală a salariilor, care conferă avantaj comparativ

periferiei față de centru, în raport cu interesele eficienței capitalului din centrul sistemului mondial. Investițiile străine, de aceea, nu conduc neapărat la creșterea salariilor în statele slabe din punct de vedere al poziției lor politice și economice în marea scenă a globalizării. ... Cea de a treia componentă a schimbului inegal este specializarea periferiei pe producția pentru export” (Baltasiu, 2009, p. 67).

Există o legătură foarte clară între schimbul inegal și dezvoltarea subdezvoltării, și face referire la cantitatea muncilor încorporate în produsele care circulă între centru, semiperiferie și periferie, un schimb ce generează mai departe un mecanism al dezvoltării subdezvoltării, adică „adâncește procesele de periferializare în special în zonele în care elitele nu reușesc să controleze procesele sociale și economice interne și poziționarea politico-economică a societăților în raport cu societățile dezvoltate, din centrul sistemului mondial” (Baltasiu, 2009, p. 66).

Mecanismul dezvoltării subdezvoltării.

Conceptul de dependență față de metropolă este descris de A.G. Frank ca fiind consecința „expansiunii sistemului mondial unic al capitalismului comercial” (A.G. Frank, 1971, p.225). Procesele dependenței se realizează prin impunerea din exterior a unui tip specific de raționalitate dinspre centru spre (semi)periferie, realizată cu acceptul implicit al elitelor societăților slab dezvoltate. Acest lucru este posibil deoarece elitele periferiei nu organizează munca în funcție de interesele și necesitățile societății și economiei pe care le reprezintă, ci servesc pe cele ale metropolei. Acesta este procesul prin care apare, după cum precizează A.G. Frank, **lumpen-dezvoltarea** sau **dezvoltarea subdezvoltării** (Frank, 1971). Cu alte cuvinte, dezvoltarea sistemului economic din (semi)periferie este dependentă de tipul de raționalitate practicat de centru. Ne amintim că Max Weber a făcut distincția dintre capitalismul modern și cel de pradă. Astfel, în funcție de tipul aplicat de acțiune economică orientată către profit, (semi)periferia poate cunoaște (în cazul practicării unui capitalism modern din partea centrului) sau poate să nu aibă acces (în cazul practicării unui capitalism de pradă din partea centrului) la mecanismele dezvoltării economice. Cu alte cuvinte, soarta (semi)periferiei depinde întru totul de interesele metropolei și alegerea acesteia de orientare a acțiunii economice (raționalitatea).

În acest sens, A.G. Frank argumentează că logica sistemului nu poate fi decât cea de dezvoltare a subdezvoltării și nu ia în calcul practicarea din partea metropolei a unui capitalism de tip modern în lăuntrul (semi)periferiei, ci doar în cadrul centrului. Mecanismul implementat este următorul: „Acest tip de relații își au originea în perioada colonială, când cuceritorii au implantat noi orașe în Lumea a Treia cu scopul de a facilita transferul surplusului economic spre țările apusene. Orașele naționale au devenit, astfel, orașe-satelit ale metropolei occidentale. Aceste orașe-satelit devin, la rândul-le, un fel de metropole coloniale pentru orașele provinciale, care, la rândul lor, au orașe locale ca sateliți înconjurători” (Frank, 1971, p. 96 *apud* Bădescu, 2012, p. 27). Din acest punct de vedere, Gunder Frank precizează finalitatea și, totodată, chintesența dezvoltării subdezvoltării practicate în lăuntrul sistemului mondial modern: „Lanțul de constelații metropole-sateliți este folosit pentru a extrage surplusul economic din statele lumii a treia spre capitale locale, spre capitale regionale, spre cele naționale și, în fine, spre metropolele țărilor occidentale” (*Ibidem*).

Teoria nevoilor false și Teoria consumului de semne.

Am punctat mai sus mecanismului de extragere al surplusului economic pe care Gunder Frank îl sintetizează prin formula „dezvoltarea subdezvoltării”. Acesta contribuie la o evidentă slăbire a cadrelor economice, culturale și social-politice existente în societățile rămase în urma

metropolei (din punct de vedere al progresului și dezvoltării economice). În acest fel, se asigură crearea unei imagini idealizate a centrului dezvoltat în cadrul societăților (semi)periferice, cu alte cuvinte a unui model dezirabil. Aspirația periferiei către acest model, însă, antrenează procese de substanță și de lungă durată.

Fără a menționa o legătură directă cu paradigma neomarxistă a dezvoltării subdezvoltării, H. Marcuse dezvoltă o teorie ce, din punctul nostru de vedere, poate fi considerată utilă pentru explicarea proceselor ce au loc în cadrul societăților periferiale. Aceasta este denumită în literatura de specialitate ca **teoria nevoilor false** și susține că „nevoile false sunt de fapt «nevoi impuse» prin reclama și propaganda societății de consum [practicată în metropolă] în așa fel încât, treptat, individul simte și acționează nu după nevoile sale adevărate, ci după modelul nevoilor zilnice și persistent propagate prin mecanismul reclamei, al modelelor difuzate ... Nevoile false exterior modelate sfârșesc prin a deveni nevoi reale, efectiv resimțite de individ” (Marcuse, 1964, p. 37 *apud* Bădescu, 1996, p. 81). Și, am completa noi, aceste nevoi false sunt întreținute printr-un comportament economic constant al individului, ce se încadrează în teoria de tip wallersteinian: achiziția de bunuri și servicii (superioare ca preț, calitate în raport nivelul de trai și posibilitățile de producție din (semi)periferie) provenite din societățile dezvoltate ale sistemului mondial modern (ori ca model replicat dinspre centru spre periferie, ori ca produs economic oferit direct de către centru (semi)periferiei). În acest sens, incapacitatea periferiei de a produce ceea ce populația sa cumpără (prin rețeaua de import) duce la antrenarea fenomenului de dezvoltare a subdezvoltării pe termen lung.

De conceptul „nevoilor false” legăm în cele ce urmează și **teoria consumului de semne**, a lui J. Baudrillard, analizată de Ion Ungureanu din perspectiva gândirii critice în cartea „Paradigme ale cunoașterii societății” (1990). „Ceea ce se înțelege prin satisfacerea unei nevoi, elementare sau derivate, în societatea tradițională, devine, în societatea de consum, pur și simplu consumul de semne, în care obiectul nu mai este valorificat prin utilitatea lui, nici prin valoarea de întrebuințare, ci prin «aranjarea» într-un context de semnificații, adică în ceea ce J. Baudrillard numește logica socială sau logica semnelor” (Ungureanu, 1961, p.61).

Dacă am aplica această teorie subiectului nostru de interes (importanța raționalității în comportamentul economic) și avem în minte teoria nevoilor false mai sus expusă, putem afirma că raționalitatea impusă de către metropolă în cadrul societăților (semi)periferice generează la nivel individual un set de atitudini (de raportare la realitate, adică inclusiv comportamentul de consum) care nu mai țin cont de utilitatea socială a bunului/serviciului sau de puterea reală de cumpărare, ci de o semnificație nouă, aflată în acord cu modelul existent în societățile din centrul sistemului mondial modern. Astfel, „prin consum[ul de semne] se constituie diferențierea socială, individul își găsește o identitate personală, iar grupurile pot acționa ca niște instituții (normative, regulative) față de individ” (Ungureanu, 1961, p.60). În acest fel, discutăm de diferențiere socială pe baza consumului de semne, nu pe baza competențelor profesionale individuale. Iar această nevoie a indivizilor de diferențiere antrenează schimbul inegal la nivel internațional: centrul oferă bunuri și servicii la un preț ridicat, deci exportă scump, iar cu capitalul obținut continuă dezvoltarea sa în cadrul sistemului, în timp ce periferia cumpără acele bunuri și servicii, deci importă scump, în condițiile în care se confruntă cu o piață internă slăbită, cu o scală a salariilor dezechilibrată și cu un export cu valoare mică, deseori bazat pe produse brute).

Concluzie

Capitalismul este, mai întâi de toate, un tip special de ordine politico-economică și logică social-culturală apărut la mijlocul secolului XVI. Trăsătura sa definitivă este că reprezintă o *specie a acțiunii economice orientată întotdeauna spre profit*, orientare ce a condus la dezvoltarea și aplicarea conceptului de raționalitate. Prin acesta înțelegem capacitatea de a gestiona mijloacele disponibile pentru atingerea scopului, ceea ce într-un sistem capitalist se traduce prin *profit*. Max Weber este cel care ne arată faptul că această urmărire a profitului a condus, în funcție de maniera de acțiune, la crearea a două tipuri de capitalism: *capitalism modern și capitalism de pradă*.

Diferența majoră dintre cele două îl reprezintă faptul că, în cadrul capitalismului modern, raționalitatea este utilizată în scopul aducerii prosperității și a dezvoltării centrului, dar și întregului sistem, pe când capitalismul de pradă utilizează raționalitatea în scopul exploatării societăților slab dezvoltate în beneficiul centrului. Immanuel Wallerstein a teoretizat acest fenomen cunoscut sub denumirea de *sistem mondial modern*. Pornind de la această teorie, am identificat câteva din consecințele aplicării principiului raționalității *centrului* asupra *(semi)periferiilor* prin referința la câteva teorii majore în domeniul științelor sociale: teoria schimbului inegal, teoria dezvoltării subdezvoltării, teoria nevoilor false, teoria consumului de semne. Astfel, am concluzionat că rațiunea de a exista a metropolei antrenează procese economice (în special, dar nu exclusiv) ce mențin societățile periferice într-o constantă relație de subordonare și subdezvoltare, atât la nivel de sistem, cât și la nivel individual.

Bibliografie

1. Amin, S. (1976). *Unequal development*, Sussex, Harvester Press.
2. Baltasiu, R. (2007). *Introducere în sociologie*. Craiova, Beladi.
3. Baltasiu, R. (2009). *Antropologia globalizării: transformări și curiozități (de)codificate*. București, Mica Valahie.
4. Bădescu, I. (1996). *Istoria sociologiei, teorii contemporane*. București, Humanitas.
5. Bădescu, I. (2011). *Tratat de sociologie rurală*. București, Mica Valahie.
6. Gunder, A.F. (1971). *Lumpen-bourgeoisie et lumpen-développement*. Paris, Maspero.
7. Baudrillard, J. (2008). *Societatea de consum, mituri și structuri*. București, Comunicare.ro.
8. Kalberg, S. (1980). *Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History*, Vol. 85, No. 5. The American Journal of Sociology.
9. Marcuse, H. (1964) *L'homme unidimensionnel*, Boston, Les Éditions de Minuit.
10. Ungureanu, I. (1990). *Paradigme ale cunoașterii societății*. București, Humanitas.
11. Weber, M. (1987). *Economy and Society, vol.I.*, Berkely, Los Angeles, London, University of California Press.